

AN ASSESSMENT OF THE SOCIAL AND POLITICAL FUNCTION OF THE INTELLECTUAL¹

Ülkü Ayşe OĞUZHAN BÖREKÇİ

Doç.Dr., Gazi Üniversitesi, ulkuoguzhanborekci@gmail.com

Received: 17.04.2017

Accepted: 25.07.2017

ABSTRACT

Throughout history, in each society, there have been prominent people with their "intellectual/luminary" identities. Along with various approaches regarding the emergence of the intellectual as a social and political actor and their role in this respect, there has been a consensus that they are also a product of the modern Western society. Hence, with the impact of the Renaissance, the new conditions appeared in the West created a new type of individual. This new type, which is the first example of the modern intellectual, fought against the ideology that the church tried to disseminate since the 15th century. In this respect, the mind, the logic and the intelligence of the intellectual individual came into prominence. The idea of the Enlightenment was at the core of the thought system of the intellectual; and it was agreed that anything that could not be researched, questioned and criticised could not be accepted. Since the 19th century, the critical identity of the modern intellectual has been a strategic and valuable asset. In addition to this, parallel to social, historical, political and scientific developments, the intellectual has evolved, and various meanings have been attributed to how their social – political function should be. In this study, an assessment on the concept of the intellectual, its attributes, the evolution it went through, and its social-political functions has been carried out. While this assessment is conducted, what kind of an intellectual is portrayed in both "modern" and "modernising" societies is discussed. In the end, a variety of deductions have been made as to how the attributes of an intellectual should be in the normative sense.

Keywords: modernism, modernisation and intellectual.

ENTELEKTÜELİN TOPLUMSAL ve SİYASAL İŞLEVİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

ÖZ

Tarihin çeşitli kademelerinde her toplumda "entelektüel/aydın" kimliğiyle öne çıkan kişiler olmuştur. Entelektüelin toplumsal ve siyasal bir aktör olarak ortaya çıkışına ve bu çerçevedeki rolüne dair farklı yaklaşımlar olmakla birlikte, Batı'da modern toplumun bir ürünü olduğuna dair bir fikir birliği de bulunmaktadır. Nitekim Rönesans'ın etkisiyle, Batı'da meydana gelen yeni koşullar, kilisenin otoritesine karşı meydan okuyan yeni bir insan tipini ortaya çıkarmıştır. Modern entelektüelin ilk örnekleri olan bu yeni tip kilisenin 15. yüzyıldan itibaren yaygınlaştırmaya çalıştığı ideolojiyle mücadele etmiştir. Bu bağlamda entelektüel kişinin aklı, mantığı ve zekâsı ön plana çıkmıştır. Aydınlanma düşüncesi entelektüelin düşünce sistemini belirleyen önemli bir unsur olmuştur, araştırılmayan, sorgulanamayan, eleştiri süzgecinden geçirilmeyen hiçbir şeyin kabul

¹ Bu çalışma 6-8 Nisan 2017'de International Congress Of Eurasian Social Sciences'ta Sözlü Bildiri olarak sunulmuştur.

edilemeyeceği kabul görmüştür. 19. yüzyıldan itibaren modern entelektüelin eleştirel kimliği stratejik ve değerli bir unsur olmuştur. Bununla birlikte entelektüel toplumsal, tarihsel, siyasal ve bilimsel gelişmelere koşt olarak bir değişim geçirmiş ve onun toplumsal – siyasal işlevinin nasıl olması gerektiğine ilişkin çeşitli anlamlar yüklenmiştir. Bu çalışmada entelektüel kavramı, entelektüelin özellikleri, geçirmiş olduğu dönüşüm ve toplumsal siyasal işlevleri üzerine bir değerlendirme yapılmıştır. Böyle bir değerlendirme yapılırken hem “modern” hem de “modernleşmekte” olan toplumlarda nasıl bir entelektüel resmi çizildiği tartışılmıştır. Sonuçta “entelektüel” kişinin özelliklerinin normatif anlamda nasıl olması gerektiğine dair birtakım çıkarımlarda bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Modernizm , modernleşme ve entelektüel.

EXTENDED SUMMARY**Introduction**

Throughout history, in each society, there have been prominent people with their "intellectual/luminary" identities. Along with various approaches regarding the emergence of the intellectual as a social and political actor and their role in this respect, there has been a consensus that they are also a product of the modern Western society. Hence, with the impact of the Renaissance, new conditions which appeared in the West created a new type of individual who challenged the authority of the church. In other words, parallel to social, historical, political and scientific developments, the intellectual has evolved. Various meanings have been attributed to how their social – political function should be. At this point, it has also been mentioned that the intellectual, who is a product of the modern society, should have a critical and questioning identity which includes elements such as wisdom, intelligence, and logic.

Method

In this study, a descriptive assessment on the concept of the intellectual, its attributes, the evolution it went through, and its social-political functions has been carried out. While this assessment is conducted, what kind of an intellectual is portrayed in both "modern" and "modernising" societies is discussed. Within the scope of the descriptive analysis, attributes of the "intellectual" individual have been tried to be established normatively.

Findings (Results)

It can be said that ancestors of the intellectual are sophists who lived in the 5th century BCE. In the following periods, intellectual monotheism of Christianity and medieval age assumed the monopoly of truth. Pursuant thereto, the second type of "intellectual" who gave shape to Western scholarship was "Priests." It is also worth noting that in western languages "priest" and "intellectual" had the same meaning etymologically and priests functioned as intellectuals.

The intellectual figure in modern sense could only be seen in the activities out of the church and mostly in some craftsmanship branches. Together with Renaissance, in the class-divided society of medieval age, outside this class-divided structure, there had been an environment in which people who made a living with their "intellectual traits" could create their works of art.

New conditions which emerged in the process that continued with the impact of Renaissance started the secularisation of knowledge. New people who produced knowledge outside the church and mostly knowledge that is opposed to the knowledge of church had been the first examples of "intellectual" in the modern sense.

While the west idea evolved from Renaissance into Enlightenment, holistic image of modern intellectual started to become clear. Knowledge moved from church schools into the public spaces, "streets", into daily life

and reached to a dynamic and productive quality. Related to these, in the 18th century, people who became prominent with their "intellectual" traits opposed the authority since they thought that disseminating "the lights of reason" into every aspect of social life was the right thing to do. These people created a public opinion in a communication network which was created through books and periodicals. In such an environment, these people were no longer individual actors; they became a kind of social "category" - an "elite" group.

Wisdom, intelligence, and logic came into prominence as key determinants of the intellectual. Hence, Enlightenment idea which was based on "knowing", "understanding", and "wisdom" determined the intellectual's thought system. Thus, the understanding that anything that could not be researched, questioned and criticised could not be accepted dominated intellectuals' world of thought.

One of the most important traits of the intellectual who emerged with Enlightenment was that he attributed a great importance to the rule of law. The point that attracts attention and should be emphasised is that against the humanity of Renaissance which symbolizes disengagement from Medieval age, naturalism of Enlightenment came into prominence. In brief, Enlightenment movement created the "modern" intellectual, and this intellectual had been independent from authority for a while and formed a critical mentality. Hence, this new intellectual broke the monopoly of knowledge, questioned nature and the universe and shared new information he gathered with large masses.

When it was the 19th century, the most important trait of the intellectual who made and defended ideologies was that he created a "criticism mentality". In this respect, historical and sociological roles of the modern intellectual such as being pioneers, leaders and holders of truth came into prominence. The intellectual, who aspired to be the spokesperson of truth, is the person who addresses everyone and puts effort into liberating transformation. This intellectual is the person who reproduces truth. He is never a person who can be downgraded to a mere social engineer, a professional or an expert. The intellectual is the one attempting to keep his mind alert against every kind of temptation and deception that could arise from his emotions and passions. In this sense, the social function of the intellectual is to universalise crisis in any society, and in connection with this mission, to uncover and solve the social problems dialectically. Therefore, it is expected that the intellectual has a tendency that aims differences and originalities to be emphasised by objecting that the media's determining thought systems and by objecting that it creates a homogenous mass as a result of directing social and individual thought. However, over time, there were changes in the social function of the intellectual. There were criticisms that the intellectual, who was expected to be prominent with his critical identity, lost this aspect.

On the other hand, the "luminary" of modernizing societies was mostly unable to have the critical identity of the intellectual, and took on different missions in its own historical context. Thus, the luminary in these societies was shaped with the need to be "westernized" or "modernized." It was this basic aspect that shaped him and made him embrace the luminary mission. The luminary of these societies did not determine his own mission by being aware of the social and cultural dynamics of his own society. On the contrary, he became the

pioneer of Western modernisation. While "secularisation" in the West appeared as a process that had its own historical and social dynamics, in late-modernising societies, this argument was perceived to be a "normative model," and achieved prominence with this aspect.

Conclusion and Discussion

The movement of Enlightenment created the "modern" intellectual and created a critical mentality. This new intellectual broke the monopoly of knowledge, questioned nature and the universe, and disseminated the knowledge he gathered to large masses. It can be said that the characteristic feature of this intellectual, who distinguished himself with his mind and intellect, was being "critical." However, it is noted that in discussions regarding his social and political functions, the intellectual has steered away from features that are defined as normative.

The intellectual of modernising societies embodied features that are different from the intellectual's questioning and criticising traits. The intellectual of these societies which portrayed a bureaucratic structure has generally been detached from the public, and has been in the centre rather than in the circle. Therefore, he steered away from the critical features of the intellectual. The extent of social and political criticisms of the intellectuals of these societies has generally stayed in the limits of the frame that is determined by modernisation project.

GİRİŞ

Modernlik, 17. yüzyılda Avrupa'da başlayan ve ardından neredeyse tüm dünyayı etkisi altına alan toplumsal ve yaşam örgütlenme biçimlerine işaret eden bir düşün sistemi şeklinde tanımlanabilir (Giddens, 2004: 19). Bu sistemin en önemli toplumsal kategorilerinden biri entelektüel'dir. Başka bir deyişle, entelektüelin tanımına, tarihsel gelişimine ve toplumsal-siyasal işlevine ilişkin farklı yaklaşımlar olmakla birlikte, modern toplumun ürünü olduğuna dair ortak bir görüş de mevcuttur.

Entelektüelin tarihsel serüvenine bakıldığında, Rönesans ve Aydınlanma hareketinin önemli bir yeri olduğu görülmektedir. Rönesans'ın etkisiyle, Batı'da meydana gelen yeni koşullar, kilisenin otoritesine karşı meydan okuyan yeni bir insan tipini ortaya çıkarmıştır. Aydınlanma ise entelektüelin kimliğinde akıl, zekâ, mantık, eleştirel ve sorgulayıcı olmak gibi unsurları öne çıkarmıştır. Ancak zamanla entelektüelin özellikle eleştirel kimliğinden uzaklaştığına dair birtakım görüşler ileri sürülmüştür. Bu çerçevede modern entelektüelin toplumsal ve siyasal işlevi üzerine bir tartışma yürütürken devletle, otoriteyle, toplumla olan ilişkilerinin altının çizilmesi gerekmektedir.

Buradan hareketle bu çalışmada entelektüel kavramı, entelektüelin özellikleri, geçirmiş olduğu dönüşüm ve toplumsal siyasal işlevleri üzerine betimleyici bir değerlendirme yapılmıştır. Böyle bir değerlendirme yapılırken hem "modern" hem de "modernleşmekte" olan toplumlarda nasıl bir entelektüel resmi çizildiği tartışılmıştır. Betimleyici analiz kapsamında "entelektüel" kişinin özellikleri normatif olarak tespit edilmeye çalışılmıştır.

MODERNİZM BAĞLAMINDA ENTELEKTÜELİN TOPLUMSAL VE SİYASAL İŞLEVİ

Entelektüel kavramının tarihsel gelişimine bakıldığında birçok tanımı bulunmaktadır. Bunlara referans teşkil eden tanılardan biri, 19. Yüzyılda "belirli bir konumu ve işlevi olan insanlar" şeklinde yapılmıştır (Belge, 1983: 122). Yine aynı yüzyılın sonlarında entelektüel "idrakinin ürünü olan doğruları duyuran, bildiren ve ilan eden" ve "aklını kullanmayı meslek edinmiş kişi" olarak tarif edilmiştir (Mardin, 1985: 46). Buradan bakıldığında entelektüelin günümüzdeki anlamını ve işlevini oluşturan temel kavramlardan birinin modernizm olduğu görülmektedir. Bu nedenle öncelikle modernimin olgusuna kısaca değinmek gerekmektedir.

Modernizmin olgusunun kökeni Aydınlanma hareketi olmakla birlikte, "modern" sözcüğü Latince "modernus"tan türetilmiş; "modernus" ise ilk defa M.S 5. yüzyılın sonlarına doğru Roma'nın putperestlik geçmişini, Hıristiyanlığın resmen kabul edildiği dönemden ayırt etmek için kullanılmıştır. Zamanla "modern"ın anlamı değişmiş ve terim "eskiden yeniye geçiş" vurgulamak için kullanılmaya başlanmıştır. Günümüzde modernlik denildiğinde, 17. yüzyılda Avrupa'da başlayan ve ardından hemen hemen bütün dünyayı etkisi altına alan toplumsal hayat ve örgütlenme biçimleri kastedilmektedir (Sevil, 1999: 11-15). Bununla birlikte sözcüğün ilk kullanım amacı olan bir yeniliği, farklılığı belirtmesi sonraki dönemlere de yansımış ve bu sözcük tarih içerisinde hep yeniliği, yaşanan çağın gelişmişliğini ifade etmek için kullanılmıştır (Yürek, 2008: 190).

Modernizm belli değerlerden ve normlardan oluşan bilimcilik, pozitivism, tekno-sentrizm, akılcılık ve evrensellik gibi öğeleri içeren düşünsel bir projeksiyon olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda Aydınlanma hareketinin önemli bir etkisi bulunmaktadır. Aydınlanma düşüncesinde insanın içinde yaşadığı toplumun bilgisi ile insana ait sorunların da çözülebileceği; akıl yürütmeye ve bilgiye dayalı olarak düzenlenen toplum ile insanın tam olarak özgürleşeceği savunulmuştur (Şaylan, 1991: 91). Özgürlük vazgeçilemez temel bir insan hakkı olarak kabul edilmiş, hakikati bulma çabalarının zenginleşmesi, kurallarına herkesin katkıda bulunduğu ve bu nedenle şiddetin meşru bir eylem aracı olmaktan çıkarıldığı bir siyasal birimin kurulması ve ulusların zenginliğinin artması gibi gelişmeler ise özgürlüklerin kolektif sonucu olduğu düşünülerek savunulmuştur. Böylece özgürleşme söylemi hem bireysel hakların kurulması hem de bu hakların kullanılmasının kolektif olarak haklılaştırılması bakımından hayati önem taşımıştır (Wagner, 2003: 28). Entelektüelin toplumsal ve siyasal işlevi açısından değerlendirildiğinde, modernitenin en önemli ve ayırt edici özeliği eleştiri olduğu görülmektedir. Nitekim modern çağı oluşturan hemen her şey, tüm eleştirilere rağmen, araştırma, yaratı ve eylemin metodu olarak tasarlanan eleştiriden kaynaklanmaktadır.

“Entelektüel”in tarihsel gelişimine bakıldığında ise, ilk atalarının İ.Ö. 5. yüzyılda yaşayan sofistler olduğu ve bunların hem ahlak hem de düşünce alanında birer devrimci oldukları görülmektedir (Meriç, 1983: 130). İkinci entelektüel tipi Rahipler’dir. Batı dillerinde rahip ve entelektüel aynı anlama gelmekte, onlar entelektüel işlevini yerine getirmektedir. Modern anlamdaki entelektüel figürüne ise kilise dışı alanlardaki faaliyetlerde ve daha çok bazı zanaat kollarında rastlanabilmektedir. Özellikle el yazısıyla kitap çoğaltma ve okuryazar olduğu için dinleyicilere kitap okuyan bazı zanaat sahipleri, modern entelektüelin tarihinde önemli bir yer tutmuştur (Konuk, 2005: 75).

Rönesans’la entelektüel henüz prejtij ve satatü olarak parlak bir toplumsal konuma sahip olmasa da “entelektüel nitelikleriyle” hayatını kazanan, sanat ve bilgisini ifade edebilecek kişiler ortaya çıkmıştır (Konuk, 2005: 23). Devam eden süreçte “modern entelektüel”in örneklerini, çoğu zaman kilisenin dışında ve onun bilgisine aykırı bilgi üreten yeni insanlar oluşturmuştur (Belge, 1983: 122). Batı düşüncesi Rönesans’tan Aydınlanmaya doğru ilerlerken modern entelektüelin çehresi de belirginleşmeye başlamıştır. 18. Yüzyılda “entelektüel” kimliğiyle öne çıkan kişiler, kitaplar ve süreli yayınlar aracılığıyla oluşturulan iletişim ağı içinde kamuoyunu oluşturmuşlar; bireysel edimciler yerine, toplumsal bir kategori haline gelmişlerdir (İlgaz, 2002: 114).

Daha önce de belirtildiği gibi modern entelektüelin oluşumunda Aydınlanma hareketinin ve orta sınıf ideolojisinin önemli bir yeri bulunmaktadır. Orta sınıfın entelektüeli yaratmasının nedenlerinden biri, onun yerine geçmek istediği aristokrasiye nazaran tek farklı yönelişinin entelektüel faaliyetler alanında olmasıdır. Feodalitenin bunalıma girmesiyle oluşmaya başlayan burjuvazi, yükselişinin nedeni olan ekonomik oluşumların geleneksel egemen sınıflar tarafından asla kavranamaması nedeniyle, onların arasında yer edinebilmek için, onlarınkinden farklı bazı özelliklere sahip olarak mücadele etmek zorunda kalmıştır. Nitekim silah-inanç-ideoloji tekeline sahip feodal sınıflara karşı burjuvazi ancak para kazanarak ve soru sorarak mücadele edebilmiş ve

kimliğini kanıtlayabilmiştir. Dolayısıyla orta sınıfın yükselişinin ve “kurtuluşu”nun öncüsü olan entelektüel, hem zamansal hem de niteliksel, toplumsal ve kavramsal hiyerarşiler kurmak zorunda kalmıştır. Böylece 19. yüzyılın en büyük inançlarından biri olan “ilerleme” anlayışına dönemin aydınları bir “din”mişçesine inanmıştır. (Kılıçbay, 1985: 56).

“Bilme”ye, “anlama”ya ve “akıl”a dayanan Aydınlanma düşüncesi dönemin entelektüellerinin düşünce sistemini belirlemiştir. Araştırılmayan, sorgulamayan, eleştiri süzgecinden geçirilmeden hiçbir şeyin körü körüne kabul edilemeyeceği (Bozkurt, 1994: 21) anlayışı entelektüellerin düşünce dünyasına hâkim olmuştur. Dolayısıyla 19. yüzyılın ideoloji yapan ve savunan entelektüelinin bir diğer önemli özelliği de “eleştiri zihniyeti”ni ortaya çıkarmış olmasıdır (Konuk, 2005: 81).

Tüm bunlardan hareketle, entelektüelin herkese hitap eden ve özgürleştirici dönüşüm için çaba gösteren kişi olduğu söylenebilir. Bu entelektüel kendi bireysel ve özgür dünyasında ifşa ve inşa ettiğini kamusal alana taşıyan ve burada düşüncelerini paylaştıktan sonra, tekrar kendi dünyasına dönen ve orada gerçekliğe/hakikate dair yeniden üretim yapan bir kişidir. Nitekim o, asla salt bir toplum mühendisine, bir profesyonele ya da uzmana indirgenebilecek bir kişi değildir (Genç, 2006: 12). Entelektüel aklını duygularından, tutkularından, akilleştirmelerden gelebilecek her türlü ayartmalara ve aldatmalara karşı sürekli uyanık tutmaya çalışmaktadır. Bunun sonucunda ise o hemen her zaman toplumla, kamuoyuyla çatışma zorunda olan; doğası gereği muhalif olandır. Nitekim o onaylamayan ve itiraz eden; toplumun sınanmadan geçmemiş yargılarına, eleştirilmeyen yerleşik inançlarına karşı çıkan ve mücadele edendir. Ancak diğer taraftan onun mücadele ettiği bizzat kendisidir, onun asıl cesareti kendi aklıyla bir düşme, ona ihanet etmeme cesaretidir. Dolayısıyla entelektüel biyolojik, psikolojik, toplumsal olarak kendisiyle değil mantıksal olarak kendi aklı ile tutarlı olan kişi şeklinde tanımlanabilir (Arslan, 2002: 208).

Batı literatüründe entelektüelin eleştirel kimliğini vurgulayan düşünürler dikkati çekmektedir. Örneğin J.P.Sartre (2000: 11) entelektüeli “kendini ilgilendirmeyen şeylere burunu sokan ve küresel insan ve toplum kavramı adına kabullenilmiş gerçeklerin ve bundan kaynaklanan davranışların tümünü sorgulama olan iddiasında olan biri” olarak tanımlamaktadır. Nitekim O’na göre entelektüellerin tümü, köken olarak zihinsel çalışmalarıyla (pozitif bilimler, uygulamalı bilimler, tıp, edebiyat, vb.) belli bir ün kazanmış, kendi alanlarından çıkarak, küresel ve dogmatik bir insan kavramı (belirgin ya da belirsiz, ahlakçı ya da Marksist) adına, toplumu ve kurulu düzeni eleştirmek için bu ünü kullanan insanlar topluluğudur (Sartre, 2000: 30).

Sartre entelektüelin toplum içindeki rolünü ve işlevlerini ise; (1) halk sınıfları içinde ideolojinin hiç kesilmeyen yeniden doğuşuna karşı mücadele eden her türlü ideolojik tanımı yıkmak (2) halkın kültürünü yükselten, evrensel bir kültürün temellerini atmak için egemen sınıfın bilgi sermayesini kullanmak(3) gerektiğinde günün koşullarına uygun biçimde bilgi teknisyenleri yetiştiren ve onları işçi sınıfının organik teknisyenleri ya da en azından entelektüellere en yakın teknisyenler haline getirmek (4) insanın geleceğini görerek, bilginin evrenselliği, düşünce özgürlüğü, gerçeklik gibi unsurlara sahip çıkmak (5) acil hedeflerin ötesindeki uzak

hedefleri, yani evrenselleştirmeyi, çalışan sınıfların tarihsel hedefi gibi göstererek, başlatılmış eylemi radikalleştirme (6) Kitle partileriyle ifade edilen politik iktidar ve işçi sınıfı örgütü de dahil olmak üzere, her türlü iktidara karşı çıkmak, kitlelerin koştugu hedeflerin bekçisi olmak şeklinde açıklamaktadır.

Entelektüelin insanlığın vicdanı, yetenekli, ahlaki donanımları gelişkin bir avuç insan olduğunu belirten Benda, entelektüelin sorunlarına da değinerek, “gerçek” entelektüelin hakikat ve adalet ilkelerinin etkisiyle zayıfları savunan, hatalı ya da baskıcı otoriteye meydan okuyan kişiler olduğunu ifade etmektedir (Said, 1995: 23; Benda, 2006). Benda'nın entelektüelin görevleri konusunda vurguladığı en önemli noktalardan biri ise onun güçlü bir kişiliğe sahip olması gerektiği ve her şeyden önce statüko karşısında daimi bir muhalefet olması gerektiğidir. Nitekim onun tahayyülünde otoritenin yüzüne karşı doğruları söyleyen, hiçbir dünyevi gücü eleştiremeyecek ve sorgusuz sualsiz itaat edilecek denli büyük ve nüfuzlu görmeyen, haşin, uzdilli, olağanüstü cesur ve öfkeli bir entelektüel bulunmaktadır (Said, 1995: 24-25; Benda, 2006). Yine aynı şekilde entelektüellerin, toplumdaki haksızlıkları ve zulmü halka açıklamaları gerektiğini noktasını vurgulayarak, onların maddi kazançla ilgilenmediklerini, şahsi çıkarlarını ön planda tutmadıklarını, siyasal iktidarın yanında olmadıklarını ve güçlünün uydusu olmak yerine, zayıfın savunucusu olduklarını ifade etmektedir. Nitekim Benda entelektüelin siyasetçilerin ve çıkar gruplarının yolsuzluklarını ya da kanunsuzluklarını topluma açıklamayı kendilerine amaç edinmeleri gerektiğini; onlar için önemli olan yaşadıkları toplumun çıkarları için faaliyette bulunmak olduğunu vurgulamaktadır (Vergin, 2006: 13-14).

Modern toplumun en ileri gücünün “entelektüel” olduğunu belirten A.W.Gouldner ise Aydınlanma düşüncesinden hareketle “entelektüel”in gerçeği bilme cesaretine sahip olan ve yerleşik kalıpların üstesinden gelmeyi amaçlayan ilerlemeci bir anlayışa sahip olduğunu ifade etmektedir. Gouldner'ın düşüncesinde entelektüel hep arayış içinde, huzursuz, dargın ve muhalif bir kişidir. Bununla birlikte entelektüel, kitlenin dışında çoğunluğun koyduğu normlara karşı çıkan, tabuları yok sayan ve dönemlerinin aykırı bireyleridir. Nitekim birey olmak, onun en önemli özelliklerindedir ve entelektüel herhangi bir gruba, cemaate, fikir kulübüne üye gibi görünse de aslında bunlardan bağımsız, özerk bir kişidir (Vergin, 2006: 21).

Foucault da “entelektüel kimdir?” sorusunu sormuş ve bu soruyu, entelektüel “bilgisini, uzmanlığını ve hakikatle ilişkisini siyasi mücadele alanında kullanan kişidir” şeklinde yanıtlamıştır. Entelektüeli, hakikat ve iktidar merkezinde ele alan Foucault, entelektüel faaliyetin barındırdığı riskleri ve bilgi adına yürütülen tahakküm üzerinde durmuştur. Buna göre Foucault, on sekizinci yüzyıldan beri Batı'da meydana gelen geniş ölçekli toplumsal ve siyasi mücadelelerde kitlelerin yanında, onlara yol gösteren bir entelektüel grup olduğunu ifade etmiştir. Entelektüellerin yol göstericiliğinin nedenini ise entelektüellerin bildiği, ama kitlelerin bilmediği hakikat olarak açıklamıştır (Keskin, 2005: 14). Foucault'ya göre;

“ entelektüelin siyasileşmesi geleneksel olarak iki şeyden hareketle oluyordu: Burjuva toplumunda, kapitalist üretim sisteminde ve bu sistemin ürettiği veya dayattığı ideoloji (..) içinde bir entelektüel olarak konumundan ve belli bir hakikati ortaya çıkardığı, hiç algılanmadıkları yerlerde siyasi ilişkileri göz önüne serdiği ölçüde kendi

söyleminden... Entelektüel hala hakikati görmemiş olanlara, hakikati söylemeyenler adına, hakikati söylüyordu; entelektüel vicdandı, bilinçti ve belagatti” (2005b: 31- 32).

Tüm bunlardan hareketle Foucault'nun entelektüelin toplumdaki rolü hakkındaki vurguladığı noktanın “bilgi”nin, “hakikat”in, bilinç”in ve “söylem”in oluşturduğu düzende iktidar biçimlerine karşı mücadele etmek olduğu ortaya çıkmaktadır (2005b, 32). Bu yeni mücadele türünde ise entelektüel global eylemde kitlelerin öncüsü yerine, yerel mücadelede özel bir grubun danışmanı olmalıdır. Öyle ki devlet ya da sermayenin çıkarlarına hizmet etme ya da siyasi angajmanında iktidar odakları tarafından manipül edilme riskiyle karşı karşıya olan spesifik entelektüelin, toplumda oynadığı önem azalmamalıdır (Keskin, 2005: 27).

“Entelektüel”in sürgün, marjinal ve amatör bir kişi olduğunu ifade eden Said, onu iktidara karşı hakikati söylemeye çalışan biri olarak nitelendirmektedir (1995: 14). O’na göre belli bir kamu için ve o kamu adına bir mesajı, görüşü, tavrı, felsefeyi ya da kanıyı temsil etme, cisimleştirme, ifade etme yetisine sahip olan birey olarak entelektüelin amacı, insanın özgürlüğünü ve bilgisini artırmaktadır (1995: 27, 32). Gerçek entelektüelin , en çok metafizik tutkunun, çıkar gözetmeyen adalet ve hakikat ilkelerinin etkisiyle yozlaşmayı mahkûm ettikleri, zayıfları savundukları, hatalı ya da baskıcı otoriteye meydan okudukları zaman kendileri olduklarını ifade eden Said (1995: 23), kendisi için merkezi önem taşıyan olguyu ise şu şekilde açıklamaktadır (1995: 27):

“Entelektüel belli bir kamu için ve o kamu adına bir mesajı, görüşü, tavrı, felsefeyi ya da kanıyı temsil etme, cisimleştirme, ifade etme yetisine sahip olan bireydir. Bu rolün özel, ayrıcalıklı bir boyutu vardır ve kumunun gündemine sıkıntı verici sorular getiren, ortodoksi ve dogma üretmektense bunlara karşı çıkan, kolay kolay hükümetlerin veya büyük şirketlerin adamı yapılamayan, devamlı unutulmuş ya da sümen altı edilen insanları ve meseleleri temsil etmek için var olan biri olma duygusu hissedilmeden oynanamaz. Entelektüel bunu evrensel ilkeler temelinde yapar”

N. Chomsky de, entelektüellerin, reel durumlar içerisinde üstlendikleri “statükocu” ve “hegemonikleştirici” işlev ve rolleriyle ilgili olarak, genel bir “karşıt tutumu” ve “radikal bir eleştirel pozisyonu”nu idealleştirmektedir. Nitekim Chomsky, gerçekleri “ifşa edici” bir entelektüel pozisyonu olumlarken, Entelektüellerin “endoktrinasyonuna”, “hegemonikleştirici işlevlerine” ve “statükoyu meşrulaştırıcı etkilerine” karşı sahici bir radikal tavır takınmaktadır. Bu tutumu çerçevesinde, sistemik bir radikalizmin ve eleştireliliğin aslında yeniden üretici bir işleve sahip olabileceğinin de altını çizmektedir (Chomsky, 1994: 74). Bununla birlikte Chomsky, bu radikalizmi ve eleştireliliği nihai olarak rasyonalist bir tercihle/yönelimle temellendirmektedir. Eğer entelektüellerin muhalefet ve eleştirisini, işlev ve niteliği açısından, birbirine karşıt bir biçimde “sistem-içi” ve “sistem-dışı/karşıtı” şeklinde ayrımlaştırılırsa, Chomsky’ninkini ikincisine dâhil etmek mümkündür (Genç, 2006: 187).

Entelektüeli yazı ve söz aracılığıyla toplumun bilinçlenmesine yardım eden, yol gösteren aydınlatan kişi olarak tanımlayan C.Meriç (1983: 130) de onun muhalif kimliği üzerinde durmakta ve ayırt edici özelliklerini Pal Baran’dan hareketle şu şekilde açıklamaktadır (1980: 24):

'Entelektüel, doğruyu söyler, cesurdur, diğer bir deyişle bir araştırmayı sonuna kadar götürür. En önemli özelliği ise, eleştirmektir. Entelektüel, ne kendi varacağı yargılardan, ne de herhangi bir iktidara ters düşmekten çekinir. Sosyal kurumları karşılaştırır, analiz eder, daha ileri, daha insanca ve daha rasyonel bir düzenin kurulmasına yardımcı olur. Diğer bir deyişle entelektüel, toplumun şuuru ve ileri güçlerin sözcüsüdür.'

O'na göre (1980: 51–52) entelektüelin bir diğer önemli özelliği de yaşadığı toplumu başka toplumlarla karşılaştırmak, çeşitli düşünce hareketlerini takip etmek ve sosyal nazariyeleri açık olmaktır. Nitekim entelektüeller, kurulu düzeni değiştirmek istemektedirler. Bununla birlikte bütün entelektüeller devrimci değildir. Tarihi süreçte, entelektüellerin ancak bir kısmı devrime katılmıştır.

Entelektüelin ayırt edici özelliklerini bu şekilde tarif eden Meriç, onların önünde; kurulu düzenin yalanlarını bilimselleştirmek ve gerçekleri çarpıtmak ya da ezilenlerin yanında yer alarak, her yalanı susturarak, her samimiyetsizliği ifşa ederek tepki göstermek şeklinde iki yol olduğunu ifade etmektedir (1980: 51 – 52).

Entelektüelin çoğu zaman eleştiri ve muhalefet özellikleriyle dikkat çeken bir grup olduğunu belirten S. Ülgener de (1983: 68), onların homojen bir bütünlük göstermemesine rağmen entelektüeli "entelektüel" yapan özelliğin, toplumun temel yapısına ve değer anlayışına yönelik –tasvip ve daha çok eleştiri yolu ile- ve genellikle, sabırsız hızlı bir mesajın çıkış noktasını vermesi olduğunu vurgulamaktadır (Ülgener, 1983: 71). Entelektüelin söz konusu özelliklerine dikkati çeken Ülgener, onların en önemli fonksiyonların arasında kültür değişimine öncülük etmek, değişeni daha popüler ve yaygın hale getirmek, yeni bir zevkin ve üslubun öncülüğünü yapmak ve devam ettirmek, halkın politik, sosyal tercihlerini etkilemek olduğunu ifade etmektedir (Ülgener, 1983: 66).

Tüm bu anlatılanlardan hareketle entelektüelin en temel işlevlerinin muhalefet etmek, eleştirmek ve düşünmek olduğu ortaya çıkmaktadır (Demiralp, 2002: 122). Onun bu işlevleriyle bağlantılı olarak da ayırıcı özellikleri sorgulamak, meydan okumak ve tavır almaktır. Bu üç özellik ise, entelektüeli o rolü üstlenmeye iten nedenleri/sorunları hem yaratmış, hem beslemiş, hem de onlardan beslenmiştir. Çünkü entelektüel aynı zamanda da sorun çıkartan kişidir, bu da onun dördüncü ayırt edici özelliğidir (İlgaz, 2002: 109). Entelektüel daha çok çevrede yer alan ve merkezin doğruları karşısında karşı bir söylem oluşturan muhalif bir kimliktir. Buna göre entelektüellerin görevi, toplumda hoşnutsuzluk yaratan konuları belirlemek ve kimi zaman da bunlara yenilerini eklemektir (Suchumpeter, 1983: 136). Dolayısıyla entelektüellerin temel işlevleri arasında toplumlarına eleştirel gözle bakmak ve özgürleştirici bir rol üstlenmek yer almaktadır (Saybaşı, 1995: 157).

MODERNLEŞMEKTE OLAN TOPLUMLARDA "ENTELEKTÜEL"

Daha önce de belirtildiği gibi, modernizm, modernleşme ve entelektüel kavramları arasında yakın bir ilişki bulunmakta, entelektüelin günümüzdeki rol ve işlevlerinin belirlenmesinde söz konusu iki kavramın kayda değer bir yeri bulunmaktadır. Ancak burada göz önünde bulundurulması gereken husus, Aydınlanma Çağı'ndan itibaren Batılı düşünürlerin, kendilerinden olmayan diğer kültürlerle karşılaştırmalı bir şekilde yaklaşarak, kendi uygarlık modelini bu kültürlerle kabul ettirme çabasına girmesidir (Timur, 1985: 139). Buna göre modernizmin

ilerleme anlayışı temel alınmış, “Batılı” olmayan toplumların Batı’nın geçirdiği evrelerden geçmesi gerektiği ve yapması gerekenler sıralanmıştır. Tam da bu noktada modernleşmenin itici gücü olarak tanımlanabilecek entelektüel/aydın sınıfın bir öğretmen gibi topluma müdahale etmesi ve topluma “doğruları” öğretmesi gerektiği savunulmuştur (Özlem, 1995: 210). Başka bir deyişle Batılı “olmayan” ve modernleşme süreci kendiliğinden gerçekleşmeyen toplumlarda elitler öncü olmuş, gelenekselliğin sürdüren kitleler için yerli aydınlar grubunun yol göstericiliğine ihtiyaç duyulmuştur (Köker, 1993: 51). Bu tip toplumların en önemli özellikleri arasında “bürokratik seçkinler” ile “aydın seçkinler” arasında net bir ayrımının olmaması ve onların değişim için motor görevi üstlenmiş olmaları yer almaktadır (Kışlalı, 1996: 304).

Modernleşen toplumların aydınlarının bir diğer özelliği ise kendi tarihsel-toplumsal realitelerine, halklarına, gelenek ve zihniyetlerine tamamen yabancı kalmaları; kendi ontolojik realitelerinden kopmuş bir biçimde yüzlerini çoğu zaman merkez olan Batı’ya dönmüş olmalarıdır (Genç, 2006: 72). Bununla birlikte, batı dışı toplumun aydını kendi tarihsel ve toplumsal realitelerinin ya da kodlanmışlıklarının etkisiyle; tarihlerine, toplumlarına, siyasetlerine ve kültürel yapılarına angaje olmak durumunda kalmışlardır. Ancak hem Batı’nın hem kendi toplumunun değerlerinin baskısı altında kalan aydın, ikicil (dualitik) bir varoluşa sürüklenmiştir. Diğer bir deyişle aydın, bir taraftan Batı’nın gölgesinde ve onların tarihsel deneyimlerini yaşamamanın etkisini üzerinde hissederken; diğer taraftan da kendi tarihsel zihniyet, gelenek ve inançlarından gelen baskıları hissetmiştir (Genç, 2006: 71).

Dolayısıyla entelektüel/aydın kendi tarihsel misyonu çerçevesinde başka misyonlar üstlenmiştir. Bu toplumlarda aydın, merkezi olarak “modernleşme”ye duyulan ihtiyaçla şekil almış, toplumsal rol ve işlevinin temel belirleyeni modernleşme olmuştur. Bu çerçevede entelektüel – aydın kişi çoğunlukla kendi toplumunun kültürel dinamiklerini göz ardı ederek misyonunu belirlemiştir. Böylece halk-aydın karşıtlığı ortaya çıkmış, bu toplumlarda aydın/entelektüel kişi halkın gözünde onlardan uzak, onların dilini konuşmayan bir unsur olarak algılanmıştır. Diğer taraftan kendilerini toplumdan farklı bir konumda gören bu kişiler, toplumu daha iyiye götürecek, evrensel olarak geçerli bilgiye sahip olduklarını düşünmüştür. Nitekim sahip oldukları dünyaya bakış açısı yaşadığı toplumda yaygınlaşabilse, hem bu toplumda yaşayanların refahı yükselecek, hem de bu toplum güçlenecektir. Böyle bir aydınlanmaya sahip olan kişi ise toplum içinde nasıl davranması gerektiği konusunda önemli bir ahlaksal sorunla karşı karşıya kalmıştır: Bu bilgilere sahip olan kişi topluma karşı ilgisiz mi kalmalıdır, yoksa bu aydınlanmasını topluma götürmek için bir çaba mı göstermelidir? Entelektüel için bu sorunun yanıtı aydınlanmayı topluma götürme misyonunu yüklenmek olmuştur. Böyle bir misyona sahip olduklarına inanan aydınlar, bu misyonu yerine getirmek içinse bir iktidar arayışına girmişlerdir. Diğer bir deyişle misyon yüklenmek iktidar arayışını beraberinde getirmiştir. Nitekim geç aydınlanan ülkede erken aydınlananların iktidar arayışı hiç olmazsa başlangıçta bir azınlık iktidarı arayışı olmak durumunda olmuştur (Tekeli, 1995: 400).

Bu tip toplumların aydınlarının karakteristik özelliklerinden bir diğeri, modernleşme sürecinin bir ürünü olarak ortaya çıkmış olmalarıdır. Nitekim onlar, ülke sınırları veya haricinde Batı eğitimi veren okullarda okumuşlar ve

ülkelerinin yüzlerini birçok alanda Batı'ya dönmeleri ya da modernleşmeleri yolunda önemli görevler üstlenmişlerdir.

Böylece modernleşme sürecinin bir ürünü ve öncüsü olan bu toplumların aydını, entelektüelin eleştiren ve sorgulayan yapısından farklı olarak çoğunlukla çevreden çok merkezde yer almış, eleştirisinin sınırlarını ve ölçüsünü modernleşme sürecinin belirlediği çerçevede kalmıştır.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Entelektüel kavramı, sosyal bilimlerdeki benzer pek çok kavram gibi, toplumsal konumu itibarıyla tek bir tanım içine sığdırılmayacak kadar kapsamlı ve evrensel bir tanımı olmayan bir olgudur. Bununla birlikte toplumsal ve siyasal arenada modern entelektüele biçilen rol çoğu zaman bilgi ve hakikatin temsilcisi olmalarıdır. Nitekim Batı'da varolan değerler sistemine karşı bir tutum geliştirerek eleştiren, sorgulayan, özgürleştirme için çaba harcayan, bu anlamda toplumdaki diğer meslek gruplarından birkaç adım öne çıkan entelektüel kişinin toplumsal işlevlerinin temel belirleyicileri yine bu özellikleri olmaktadır. Onlar toplumun sürekli düşünen, soyut tahliller yapabilen, gerçek olguları açıklayan, güç, tahakküm ve hegemonya ilişkilerine ışık tutan kişileri dir.

Modernleşen toplumların entelektüelinin ise, yukarıda bahsi geçen özelliklerin bir kısmını taşımadığı söylenebilir. Zira modernleşme sürecinde bürokratik bir yapı sergileyen bu toplumların entelektüeli, çoğunlukla halktan kopuk bir tavır sergilemiş, çevreden çok merkezde yer almıştır. Böyle bir tavır ise, entelektüeli eleştirel özelliklerden uzaklaştırmış, toplumsal ve siyasal eleştirisinin ölçüsü çoğunlukla modernleşme projesinin belirlediği çerçevede sınırlı kalmıştır.

KAYNAKÇA

- Arslan, A. (2002). "Aydınlar, Entelektüeller ve Müminler." Cogito, 31 (Bahar): 201-214.
- Belge, M. (1983). Tarihi Gelişme Süreci İçinde Aydınlar. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi Cilt:1 (122). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Benda, J. (2006). Aydınların İhaneti. Çev., Cem Soydemir. İstanbul: Doğu-Batı Yayınları.
- Bozkurt, N. (1994). Eleştiri ve Aydınlanma, İstanbul: Say Yayınları.
- Chomsky, N. (1994). Modern Çağda Entelektüellerin Rolü. Çev., Selahattin Ayaz, İstanbul: Pınar Yayınları.
- Demiralp, O. (2002). "Entelektüeller Ve Aydınlar", Cogito, 31(Bahar): 121 – 132.
- Genç, E. (2006). Sosyolojik Açıdan Entelektüel Kavramlaştırmaları, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Foucault, M. (2005). "Entelektüel ve İktidar". Entelektüelin Siyasal İşlevi. (Der.). Ferda Keskin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları. 30 – 41.
- Giddens, A. (1998). Modernliğin Sonuçları. Çev., E. Kuşdil, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- İlgaz, T. (2002). "Heidegger Entelektüel Miydi?." Cogito, 31 (Bahar): 108 – 119.

- Keskin, F. (2005) "İktidar, Hakikat ve Entelektüelin Siyasal İşlevi." Entelektüelin Siyasal İşlevi. (Der). Ferda Keskin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları. 13- 29.
- Kılıçbay, M.A.(1985). Osmanlı Aydını. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi Cilt 1. (55). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kışlalı, A.T. (1996). Siyaset Bilimi. Ankara: İmge Yayınları.
- Konuk, O. (2005). "Modern Entelektüelin Doğuşu." Entelektüel ve İktidar. (Der.) Kenan Çağan. Ankara: Hece Yayınları. 73 – 86.
- Köker, L. (1993). Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (1985). Tanzimat ve Aydınlar. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi Cilt: 1.(46) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Meriç, C. (1980). Mağaradakiler. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Meriç, C. (1983). Batıda ve Bizde Aydının Serüveni. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi Cilt 1. (130). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özlem, D. (1995). "Felsefe Geleneği ve Aydınımız." Türkiye'de Aydın ve Kimlik Sorunu. (Der.)Sabahattin Şen. Ankara: Bağlam Yayınları. 205 – 214.
- Said, E. (1995). Entelektüel. Çev., Tuncay Birkan. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sartre, J.P. (2000). Aydınlar Üzerine. Çev. Aysel Bora. İstanbul: Can Yayınları.
- Saybaşı, K. (1995). "Münevver, Entelektüel, Aydın." Türkiye'de Aydın Ve Kimlik Sorunu. (Der.) Sabahattin Şen. Ankara: Bağlam Yayınları. 157 -173.
- Schumpeter, J. (1983). Kapitalizm ve Aydınlar. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Anksiklopedisi Cilt:1 . (225). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sevil, M. (1999). Türkiye'de Modernleşme Ve Modernleştiriciler. Ankara: Vadi Yayınları.
- Şaylan, G. (1999). Postmodernizm. Ankara: İmge Yayınları.
- Tekeli, İ. (1995). "Geç Aydınlanan Bir Ülkede Erken Aydınlananların İkilemi Ve Popülizm", Türkiye'de Aydın ve Kimlik Sorunu. (Der.) Sabahattin Şen. Ankara: Bağlam Yayınları. 399 – 404.
- Timur, T. (1985). Osmanlı ve "Batılılaşma. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi Cilt 1 (139). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ülgener, S. F. (1983). Zihniyet, Aydınlar ve İzm'ler. Ankara: Mayaş Matbaacılık.
- Vergin, N. (2006). "Entelektüel Olmak Ya da Olmamanın Sosyolojik Belirlemeleri Üzerine Bir Deneme." Doğu Batı, 37: 9 – 35.
- Wagner, P. (2003). Modernliğin Sosyolojisi. Çev., Mehmet Küçük. İstanbul: Doruk Yayınları.
- Yürek, H. (2008). "Türk Romanında Modernist Etkinin Boyutları." GÜ. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 28 (1): 187 – 202.